

Voortgangsrapportage ‘Vertaling van cultuurhistorie bij de herontwikkeling van oude stadshavens’

d.d. 18-1-2005

031.2005

1. Inleiding

Voor de opkomst van de Industriële Revolutie vond het vervoer van goederen voornamelijk plaats over water. Havens waren daarbij belangrijk, omdat vervoersstromen zich hier concentreerden. Omdat havens zorgden voor de inkomsten van steden, had in die tijd bijna iedere stad die aan het water was gelegen, een haven. Met de tijd kwamen er andere vormen van transport. Het was niet meer noodzakelijk om goederen per boot naar iedere stad te vervoeren. Het vervoer kon immers ook over wegen of het spoor plaatsvinden. Hierdoor verloren de meeste kleine stadshavens hun voornaamste functie; de handel.

Vandaag de dag heeft bijna iedere (aan het water gelegen) stad nog een oude havenkom. Vaak ligt deze strategisch, vlakbij het oude (historische) centrum en kan hierdoor aangemerkt worden als cultuurhistorisch interessant gebied. Helaas is er vaak geen zicht op de cultuurhistorische waarde van veel kleine oude stadshavens in Nederland.

Steeds meer oude stadshavens worden hedendaags op de schop genomen. De haven krijgt een andere bestemming en kan ruimte bieden voor functies als recreatie, scheepsvaart, woningbouw, industrie, en soms voor natuur of landschappelijke functies. De aanwezige cultuurhistorische waarden van kleine oude stadshavens kunnen bij de herontwikkeling van de haven kansen bieden. Het is echter niet bekend of deze kansen ook daadwerkelijk worden benut, met andere woorden, of er rekening wordt gehouden met cultuurhistorische waarden bij de herontwikkeling van kleine oude stadshavens.

Voor het uitvoeren van een onderzoek naar de cultuurhistorie en de (her) ontwikkeling van kleine stadshavens binnen historische netwerken heeft Hogeschool Larenstein in het kader van de Regeling Projectsubsidie Belvedere op 18 december 2003 een subsidie toegekend gekregen. Op basis daarvan is gestart met het uitvoeren van een onderzoek naar succes- en faalfactoren van havenherontwikkelingen. Dit heeft in juni 2004 geresulteerd in een scriptie ‘Oude havenkwaliteiten in een nieuw jasje?’. De resultaten van de scriptie vormen voor Larenstein het vertrekpunt voor de volgende fase in het onderzoek naar oude stadshavens. In deze voortgangsrapportage staat beschreven welke fasen we tot 1 januari 2006 nog zullen doorlopen, hoe we het onderzoek op basis van de huidige inzichten zullen invullen en welke eindresultaten in januari aan het bestuur van het Stimuleringsfonds voor Architectuur door Larenstein zullen worden gepresenteerd.

2. Definitie en afbakening

In het oorspronkelijke onderzoeksplan is het volgende doel gedefinieerd:

“Doel van dit kennisproject is het ontwikkelen van generieke kennis over de wijze waarop cultuurhistorische waarden bij de ontwikkeling van kleine havens betrokken worden. Op grond van deze kennis wordt een visie geformuleerd op de wijze waarop cultuurhistorische waarden zo goed mogelijk in het ontwerpproces van kleine stadshavens een rol kunnen spelen”.

Om dit doel te bereiken wordt er onderzoek uitgevoerd naar havens binnen netwerken aldus het onderzoeksplan.

Inmiddels heeft zich een ontwikkeling voorgedaan die de aanleiding vormt om de oorspronkelijke onderzoeksopzet enigszins aan te scherpen. Het betreft de aanstelling van de Lector Belvedere aan het instituut Van Hall/Larenstein waarmee het instituut aangeeft dat het Belvédère-gedachtegoed een wezenlijke component vormt van haar opleiding. Een belangrijk aandachtspunt binnen de opleidingen zal de komende jaren worden gevormd door ‘gebiedsgericht denken’ en ‘behoud door ontwikkeling’. Dit houdt in dat we meer dan voorheen binnen de opleidingen het accent zullen leggen op het (lokale) identiteitsgevoel en de cultuurhistorische bewustwording bij planvormingsprocessen. Het inspelen op de identiteit van een gebied en haar gebruikers levert namelijk kansen op voor het verbeteren van de ruimtelijke inrichting van stad en platteland. Voor het onderzoek betekent dit dat naast het ontwikkelen van kennis op het gebied van cultuurhistorische waarden er ook zal worden gezocht naar

de vraag op welke wijze cultuurhistorische identiteit van een gebied en haar gebruikers kan worden ingezet om te komen tot een vorm van verbeelding die richtinggevend is voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in (oude) stadshavens. Het organiseren en ontwikkelen van verbeeldingskracht op basis van ervaringen uit het verleden vormt daarmee een belangrijke aanvulling op het oorspronkelijke onderzoeksvoorstel.

In het onderzoeksvoorstel is aangegeven dat we onderzoek zullen doen naar historische netwerken. Bij het afbakenen van cases hebben we een aantal voorwaarden opgesteld, namelijk:

- In of nabij de oude haven is een (ruimtelijke) ontwikkeling gaande die op korte of lange termijn ruimtelijke consequenties heeft.
- Er moet sprake zijn van casussen uit verschillende havennetwerken.
- De selectie dient plaats te vinden op basis van een kenmerkende tijdsperiode (zowel oude als relatief nieuwe havens).
- Het menselijk handelen dient centraal te staan binnen het perspectief van de ontwikkeling van de haven.

Op basis van deze criteria is besloten om in het vervolgtraject totaal 4 casussen uit te werken, het gaat om de haven van Wageningen, de haven van Alblasserdam, twee havens aan de Friese meren, namelijk Heeg en Langweer en een haven uit de tijd van de veenkoloniën, namelijk Gasselternijveen. We kiezen ervoor om meerdere, verschillende havens met elkaar op het gebied van cultuurhistorie te onderzoeken.

3. Fasering

Het project kent 4 opeenvolgende fasen, namelijk:

1. Formuleren en opzetten van onderzoekskader (cultuurhistorische waarde en identiteit)
2. Uitvoeren van onderzoek d.m.v. gestructureerde inventarisatie van casussen (cultuurhistorische waardering en waardering door gebruikers)
3. In overleg treden met belanghebbenden van de casussen om samen met hen uitgangspunten voor een verbeelding op te stellen en te ontwikkelen (procesaangepak)
4. Verwerking van de uitkomsten van de casussen in een voorbeeldenpublicatie
5. Publicatie en implementatie (artikelen, onderwijs en beleid)

De eerste fase is op hoofdlijnen afgerond.

Om de cultuurhistorische waarde in beeld te brengen is er door twee studenten, in het kader van hun afstuderen, een cultuurhistorisch waarderingsschema opgesteld waarmee havens op hun waarde kunnen worden beoordeeld. In het schema hebben de studenten een onderscheid gemaakt tussen de haven (vorm, ligging, functie, materiaalgebruik), de havencontext (functie en stedenbouwkundige structuur) en het havencomplex (de betekenis van de haven binnen het ensemble, de geschiedenis en het stadsbeeld). Het schema is uitgedrukt in een scorelijst op basis waarvan je kunt concluderen of een haven een lage, middelmatige of een hoge cultuurhistorische waarde heeft. Dit waarderingsschema geeft richtingen aan waar je bij cultuurhistorie aan kunt denken. Het vormt geen blauwdruk om cultuurhistorische waarde mee in beeld te brengen.

Het vaststellen van identiteit vindt plaats op basis van de dorpsomgevingsmethodiek die is ontwikkeld bij de opleiding plattelandsvernieuwing in Deventer. Deze methodiek levert een subjectieve waarderinggrondslag op, op basis van de meningen en opvattingen van de gebruikers van de haven.

De methodes die we gebruiken hebben vooral een praktische component, op wetenschappelijk niveau gaan we in samenwerking met de universiteit van Wageningen bekijken welke invalshoek op een hoger abstractie niveau kan worden gebruikt. Daarbij zal ook worden gekeken of het lineaire of diffuse

model van de Franse socioloog Bruno Latour voor het verklaren van socio-technische innovaties kan worden toegepast (netwerkbenadering).

De tweede fase start in januari 2005. Twee groepen 4^e jaars Tuin en Landschapsarchitectuur van elk 6 personen gaan twee casussen uitwerken, namelijk de haven van Alblasedam en de twee havens aan de Friese meren. In februari 2005 start een groep van 5 studenten Land- en Watermanagement aan de casus Gasselternijveen. Daarnaast studeren twee studenten Ruimtelijke Planvorming af op de haven in Wageningen.

De derde fase loopt parallel aan de tweede fase, dit is het participatieve deel waarbij we in gesprek gaan met de belanghebbenden van de havens; welke ontwikkelingen zijn in de haven mogelijk op basis van de bestaande cultuurhistorische waardering en identiteit van de haven, welke mogelijkheden bestaan er voor de toekomst van het gebied en hoe geef je hier een invulling aan. De derde fase geven we vorm door middel van interdisciplinaire workshops.

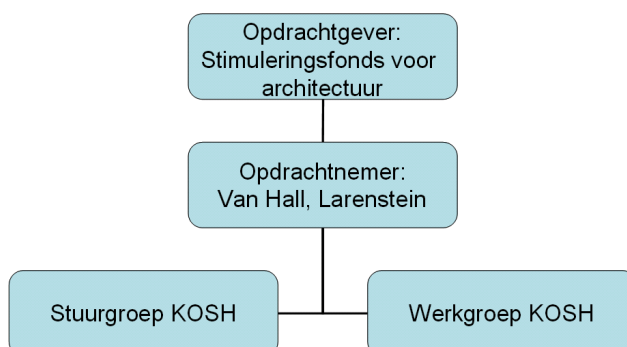
De vierde fase start in juni 2005 en loopt door tot en met december 2005 en mondt uit in een publicatie in een themanummer van de Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij met een oplage van ca. 10.000 exemplaren. In het najaar van 2005 zullen we komen tot beleidsaanbevelingen en implementeren we onze bevindingen in het onderwijs op Larenstein. De minor cultuurhistorie en archeologie is de thuishaven waar we het project ophangen.

4. Resultaat

De bewustwording van de kwaliteit van oude havens binnen een complexe veranderende omgeving staat centraal in dit Belvedereproject. Om deze bewustwording tot stand te brengen richten we ons op gemeenten, provincies, studenten, gebruikers, beheerders en ontwikkelaars van havens, belangenorganisaties en overige geïnteresseerden en belanghebbenden. De resultaten aan het eind van het project zijn:

- Voorbeeldenboek cultuurhistorische waardering en hedendaagse ontwikkeling van stadshavens (ontwerp invalshoek)
- Artikel over de methode van het in beeld brengen van cultuurhistorische waardering en identiteit toegespitst op de casussen.
- Het verzorgen van lezingen en workshops (Habiforum, Belvedere)
- Onderwijsmodule Cultuurhistorische waardering en identiteit.

5. Organisatie

Oprachtgever voor het project is het Stimuleringsfonds voor architectuur. De opdrachtnemer is het instituut Van Hall Larenstein. De opdrachtnemer heeft haar taak doorgedelegeerd aan de directeur Land- en Watermanagement. Namens de opdrachtnemer is er een projectmanager aangesteld die het project aanstuurt op het gebied van tijd, geld, kwaliteit, informatie, organisatie en communicatie. De praktische werkzaamheden worden uitgevoerd door de Werkgroep Kleine Oude Stadshavens (KOSH). De werkgroep bestaat uit de Willem Foorthuis (lector Belvedere), Dan Assendorp (docent cultuurhistorie), Erik van Slobbe (Arcadis), Jos Ulijn en Dick van Dorp (docent tuin- en landschapsarchitectuur) en Lubbert Hakvoort (docent planologie en projectmanager van het project). De werkgroep stuurt op haar buurt studentengroepen aan die op ad hoc basis worden samengesteld.

In de Stuurgroep KOSH zitten naast de leden van de werkgroep Marjan Hidding van de universiteit van Wageningen, Lonneke van de Goor van de Rijks Dienst voor de Monumenten Zorg, Corne Nijburg van de Cur, Gunther Schwandt (ontwerper) en Jan Pieter Janse van de werkgroep Haven en ligplaatsen.

6. Informatie

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de projectmanager:

Drs. L. Hakvoort
Docent Landschapskunde en Planologie
Hogeschool Larenstein
06-51104751
e-mail: l.hakvoort@larenstein.nl